

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

طلاق خلع ومبارات در فقه اسلامی و حقوق مدنی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش: فقه و اصول

نگارش: محمد حسین جعفری

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین سید ضیاء مرتضوی اشکذری

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین حسین مهدی زاده

بهمن ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۲۹۹

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

اهداء

این اثر ناچیز را به عصاره خلقت، پیامبر رحمت حضرت ختم مرتبت محمد مصطفی (صلی الله علیه وآله وسلم) و اهل بیت پاکش ائمه معصومین سلام الله علیهم اجمعین و مخصوصاً به عدالت گستر جهان، امید مستضعفان، مهدی آخر الزمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) اهداء می کنم.

و همچنین به شهدای صدر اسلام تا کنون و شهدای مظلوم به خون خفته افغانستان از جمله جد بزرگوارم حاجی قربانعلی که از بنیانگذاران انقلاب اسلامی افغانستان بر علیه کمونیست ها بود، پدر بزرگوارم ملا محمد علی و برادر بزرگوارم خلیفه حسن که به دست پلیدترین افراد درنده خو، و گروه ستم پیشه طالبان به شهادت رسیدند روح همه شهدا اسلامی و این عزیزان شاد و یادشان گرامی بامید آنروزی که منتقم آل محمد (ص) با ظهور خودش چشمان منتظر و دلهای غم دیده را شاد نموده و حق از دست رفته همه مظلومین را از ظالمین بستاند.

آمین رب العلمین و عجل فرجهم.

تقدیر

حقیقت هستی، آفریدگار جهان حضرت رب العلمین را سپاس که حقیر را از میان موجودات اش بعنوان انسان آفرید و از میان انسانها بعنوان مسلمان نعمت اش را برایم ارزانی داشته، از میان مسلمانها به عنوان پیر و مکتب اهل بیت سلام الله علیهم اجمعین و توفیق سربازی مکتب امام عصر (عج) ارواحنا له الفداء را برایم افتخار بخشیده است.

پس از آن از استاد گرانقدرم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای سید ضیاء مرتضوی که عهده دار راهنمایی پایان نامه را بعهدہ داشتند و نیز از استاد گرانقدرم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای حسین مهدی زاده که مشاورت این نوشته را بعهدہ داشته است و هر کدام از این بزرگواران زحماتی را متقبل شده‌اند، سپاسگزارم.

و از برادر بزرگوارم جناب آقای سلمانعلی ذکی که در بخش حقوقی این اثر بنده را راهنمایی نموده سپاسگزارم در پایان از اساتید و مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و همه خدمت گذاران به عرصه دین و مکتب اهل بیت سلام الله علیهم اجمعین سپاسگزارم.

چکیده

طلاق در اسلام به انواع مختلفی طبقه بندی شده است که در این پایان نامه به بررسی طلاق خلع و مبارات در فقه اسلامی و حقوق مدنی بصورت تحقیقی و کتابخانه‌ای پرداخته شده است. طلاق خلع آن نوع طلاقی است که زن از مرد متنفر است و طلاق مبارات طلاقی است که تنفر دو طرفه است و هر یک از زوجین متقابلاً از هم بی زارند و بعد از وقوع طلاق از همدیگر ارث نمی‌برند چون این دو طلاق بائن اند و رابطه زوجیت برداشته می‌شود. طلاق خلع و مبارات برای خود صیغه‌ای خاصی دارند که دیگر صیغه‌ها جایگزین آن نمی‌شوند. بنابراین مشهور فقهاء امامیه طلاق خلع با الفاظ صریح در خلع و لفظ طلاق واقع می‌شود. در بین علما اختلاف بر سر این وجود دارد که آیا خلع و مبارات طلاق است یا فسخ نکاح؟ و آیا بعد از خلع و مبارات کلمه طلاق لازم است یا نه؟ که بعد از بررسی‌های زیاد می‌توان گفت که خلع و مبارات طلاق می‌باشند. در طلاق خلع و مبارات در طلاق دهنده و طلاق گیرنده علاوه بر تمامی شرایط طلاق که در این دو طلاق معتبر است فدیة و کراهت هم شرط است بنابراین اکثر از فقهاء عامه و خاصه طلاق خلع و مبارات از نوع طلاق بائن است اما در فقه عامه به طلاق مبارات به طور مستقل پرداخته نشده است و آن را نوعی از خلع میدانند. از نظر فقهاء عامه طلاق خلع با الفاظ خلع و باکنایات و قصد و نیت کردن طلاق نیز واقع می‌شود دیگر اینکه بنابر فتوی فقهاء عامه طلاق خلع معاطاتی نیز جائز می‌باشد و طلاق خلع و مبارات برای خود احکام و شرایط بسیار دارد که یکی از مهمترین آن فدیة است. فدیة مالی است که زن به مرد می‌دهد تا جان خود را از قید زوجیت مرد رها سازد البته تفاوت مهم بین خلع و مبارات بر سر فدیة است چون که در خلع مرد می‌تواند بیش از مهر زن را هم به عنوان فدیة بگیرد. ولی در مبارات فدیة نمی‌تواند بیشتر از مهر باشد فدیة برای مسلمان باید از چیزهای حلال باشد و چیز حرامی مثل (شراب و خوک) نباشد فدیة می‌بایست چیزهای معلوم و مشخص باشد و چیزهای نامعلومی مثل میوه نرسیده و بچه توی شکم و... نباشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
فصل اول: کلیات	
۵	تبيين موضوع
۵	سابقه و ضرورت بحث
۶	روش تحقيق
۶	محدودیت‌ها و مشکلات تحقيق
۷	قلمرو تحقيق (زمانی، مکانی و موضوعی)
۷	سوالات تحقيق
۸	واژه‌های کلیدی
۱۲	معنی اصطلاحی طلاق
۱۳	اقسام طلاق
۱۴	اهمیت ازدواج و خانواده در اسلام
۱۵	مذمت ترک ازدواج از نگاه اسلام

۱۶	تشویق والدین به زود شوهر دادن دختران
۱۹	خانواده وایثار
۲۱	به کار بستن احکام اسلامی در خانواده
۲۱	حسن اخلاق در خانواده
۲۲	اهمیت ازدواج و خانواده در ادیان دیگر
۲۲	خانواده در آئین یهود
۲۲	خانواده در مسیحیت
۲۳	خانواده در آئین مجوسیت زرتشتی
۲۳	تشکیل خانواده از نظر بودا
۲۳	تشکیل خانواده نزد هندوها
۲۴	ازدواج و خانواده در آئین سیک
۲۴	برخی از علل وانگیزه‌های طلاق
۲۴	علل جنبه اجتماعی طلاق
۲۵	علل روانی طلاق
۲۵	آثار طلاق
۲۶	تأثیر طلاق در کودکان
۲۶	تأثیر طلاق در ازدواج مجدد
۲۷	تأثیر طلاق در کسان و بستگان
۲۷	تدبیر اسلام برای پیشگیری از طلاق
۲۸	نکوهش طلاق در اسلام
۳۰	طلاق در مسیحیت
۳۲	طلاق در هندوستان

۳۲	طلاق در دین یهود
۳۳	طلاق در دین زرتشت
۳۳	شرایط اخذ حکم طلاق در آئین زرتشت
۳۴	انحصاری بودن طلاق به دست مرد
۳۷	حق طلاق برای بانوان در فقه اسلامی
۳۸	مواردیکه زن می تواند از شوهر طلاق بگیرد
۳۹	شرط ضمن عقد یا عقد لازم دیگر
۴۱	چگونگی رفع اختلافات خانوادگی
۴۴	نحوه نصیحت وارشاد زن
۴۵	ترک همخوابگی
۴۶	ضرب و زدن زن
۴۹	حکمیت در فقه خانواده
۵۰	وجوب حکمین از اقربای زوجین
۵۱	صورت جواز داور (حکم) از غیر خویشاوندان
۵۲	صور اختلاف (حکمین) داورها
۵۲	محدوده اختیارات (حکمین) داور
۵۳	محدوده اختیارات (حکمین) داور از دیدگاه اهل سنت
۵۷	شرایط (حکمین) داور در امر داوری
۵۷	مأمور شدن (حکمین) داورها از باب تحکیم است یا توکیل؟
۵۸	شرط وعدم شرط رضایت زوجین در «حکمیت» داوری

فصل دوم: خلع و مبارات در متون اصلی شرع

۶۰	خلع و مبارات در قرآن کریم
----	---------------------------

۶۱	.....	شأن نزول آیه به نقل از تفسیر مجمع البیان
۶۲	.....	شأن نزول آیه (خلع) به نقل از تفسیر فخررازی
۶۲	.....	مروری بردیدگاه مفسران
۷۱	.....	نگاه کلی به روایات مربوط به طلاق خلع
۷۱	.....	مشروعیت خلع در احادیث امامیه
۷۳	.....	مشروعیت خلع در احادیث عامه
۷۴	.....	مقدار فدیة در خلع و مبارات
۷۵	.....	خلع و مبارات در طهر غیر موافقه و در حضور دو شاهد تحقق می یابد
۷۵	.....	طلاق خلع و طلاق مبارات از نوع طلاق بائن است
۷۷	.....	عده زن مختلعه و مباراه مثل زن مطلقه است
۷۸	.....	مبارات و شرط بیزاری جانبینی

فصل سوم: طلاق خلع و احکام کلی آن از نگاه فقه اسلامی

۸۰	.....	تعریف خلع
۸۲	.....	تعریف شرعی خلع در فقه امامیه
۸۲	.....	تعریف خلع در نزد فقهاء عامه
۸۳	.....	شرائط تحقق خلع و ارکان خلع
۸۳	.....	شرائط طلاق دهنده در طلاق خلع
۸۴	.....	شرط رکن اول
۸۷	.....	قول به جواز خلع ولی و پدر صغیر و مجنون
۸۸	.....	قائلین به جایز نبودن خلع از جانب پدر و ولی صغیر و مجنون
۸۹	.....	خلع نمودن ولی طفل صغیر و مجنون در مذهب اهل البیت علیهم السلام
۹۱	.....	شرائط زن در هنگام طلاق خلع

- ۹۳..... جواز خلع حائض از نظر فقهاء عامه
- ۹۴..... جائز بودن خلع حامله و غیر مدخوله در فقه امامیه
- ۹۴..... تقسیم خلع بر خلع سنی و بدعی
- ۹۴..... اختلاف فقهاء عامه در وجود خلع سنی و بدعی
- ۹۵..... قول راجح علماء عامه نسبت به جائز بودن خلع در حال حیض
- ۹۶..... صیغه خلع
- ۹۸..... صیغه خلع بنا بر رأی فقهاء عامه
- ۹۹..... نظر عامه بر کیفیت فقهی خلع
- ۱۰۰..... صیغه خلع در نزد مالکیه
- ۱۰۰..... صیغه خلع در نزد شافعیه
- ۱۰۲..... وقوع خلع معاطاتی بنا بر رأی فقهاء عامه
- ۱۰۵..... حکم مهر و فدیة در خلع
- ۱۰۵..... نظر فقهاء امامیه درباره فدیة شرایط و مقدار آن
- ۱۰۶..... فدیة و اندازه و شرائط آن در خلع
- ۱۰۷..... مقدار عوض الخلع (فدیة) از منظر عامه
- ۱۰۸..... دلیل قائلین بجواز فدیة بیشتر از مهر در خلع
- ۱۰۹..... شروط عوض خلع، فدیة، در فقه عامه
- ۱۱۰..... شرائط فدیة در نگاه فقهاء امامیه

فصل چهارم: مبارات و احکام کلی آن از دیدگاه فقه اسلامی

- ۱۱۶..... تعریف مبارات و فرق آن با خلع
- ۱۱۷..... فرق بین خلع و مبارات
- ۱۲۰..... شرائط تحقق مبارات

۱۲۱	صیغه مبارات
۱۲۳	لزوم وعدم ذکر کلمه طلاق در مبارات
۱۲۶	حکم مهر در مبارات
۱۲۷	مقدار عوض در طلاق مبارات
۱۲۸	حکم فدیة در مبارات
فصل پنجم: خلع و مبارات در حقوق مدنی ایران و برخی از کشورهای اسلامی	
۱۳۳	تعاریف طلاق از منظر حقوق
۱۳۴	شرایط اساسی طلاق
۱۳۵	وکالت زن در امر طلاق
۱۳۶	طلاق سفیه
۱۳۷	طلاق مجنون
۱۳۷	تعیین موضوع طلاق
۱۳۸	شرایط لازم در زن
۱۳۹	طلاق در قانون مدنی ایران
۱۳۹	طلاق بائن
۱۴۰	تعریف خلع و مبارات در قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران
۱۴۱	مبارات
۱۴۳	آثار طلاق بائن
۱۴۳	شرایط طلاق دهنده
۱۴۴	شرایط مطلقه
۱۴۴	طهر غیر موانعه
۱۴۵	موارد در خواست طلاق زوجین از دادگاه

- ۱۴۷ ..... طلاق در کشورهای اسلامی
- ۱۴۷ ..... لزوم حکم طلاق از سوی دادگاه
- ۱۴۷ ..... طلاق به تقاضای زن در برخی از کشورهای اسلامی
- ۱۴۸ ..... الف) غیبت شوهر
- ۱۴۸ ..... عراق
- ۱۴۸ ..... سوریه
- ۱۴۹ ..... مصر
- ۱۴۹ ..... تونس
- ۱۴۹ ..... ب) امتناع یا عجز از انفاق
- ۱۵۰ ..... ج) ایلاء
- ۱۵۰ ..... د) جدائی به سبب عیب، ضرر و شقاق
- ۱۵۰ ..... صیغه طلاق
- ۱۵۱ ..... شرایط طلاق در کشورهای اسلامی

فصل ششم: مروری بر برخی از مسائل واحکام خلع ومبارات

- ۱۵۳ ..... آیا پذیرش خلع از جانب مرد واجب است؟
- ۱۵۸ ..... حرمت پذیرش و وقوع خلع از جانب زوج
- ۱۵۹ ..... پذیرش خلع زوج در مقابل طلب خلع از ناحیه زوجه بنابر مذهب عامه
- ۱۶۱ ..... قائلین به وجوب پذیرش خلع از جانب زوج در مذهب عامه
- ۱۶۱ ..... دستور پیامبر اسلام به قیس بن ثابت و وجوب خلع
- ۱۶۲ ..... مباح بودن خلع از جانب زوج بنابر رأی عامه
- ۱۶۳ ..... وجوب در خواست خلع از جانب زوجه بنابر رأی عامه
- ۱۶۴ ..... آیا طلاق خلع باعث فسخ نکاح است یا از اقسام طلاق؟

۱۶۸	..... خلع طلاق است؟ یا فسخ نکاح از دیدگاه فقهاء عامه
۱۶۹	..... ادله آنهائیکه میگویند خلع موجب طلاق است
۱۷۰	..... قول دوم عامه، رأی آنهائیکه میگویند خلع باعث فسخ است
۱۷۰	..... استدلال آنهائیکه میگویند خلع باعث فسخ است
۱۷۳	..... فرق میان طلاق خلع و طلاق بالعوض
۱۷۹	..... فرق طلاق خلع و طلاق بالعوض از نظر فقهاء عامه
۱۷۹	..... احکام متفق خلع و طلاق در برابر مال از نظر عامه
۱۷۹	..... احکام اختلافی خلع و طلاق در برابر مال از دیدگاه عامه
۱۸۰	..... حکم عده در طلاق خلع و مبارات
۱۸۳	..... رجوع زن به مهریه «فدیه» خویش پس از طلاق
۱۸۶	..... رجوع زن به بعض فدیه
۱۸۹	..... نتیجه گیری و جمع بندی مطالب
۱۹۴	..... پیشنهادات
۱۹۴	..... ۱- پیشنهاد نظری
۱۹۴	..... ۲- پیشنهاد کاربردی
۱۹۵	..... فهرست منابع عربی
۲۰۱	..... فهرست منابع فارسی

پیشگفتار

بدون شک قرار داد زوجیت از جمله قرار دادهای است که باید قابل جدائی باشد چرا که گاهی عللی پیش می آید که زندگی مشترک زن و مرد را با هم غیر ممکن یا طاقت فرسا و مملو از مفساد می نماید و اگر اصرار داشته باشیم که این قرار داد تا ابد بماند قهراً سرچشمه مشکلات زیادی میگردد.

لذا اسلام با اصل طلاق «در موارد ضروری» موافقت کرده است و هم اکنون نتیجه ممنوع بودن کامل طلاق را در جوامع مسیحی ملاحظه می کنیم که چگونه زنان و مردان زیادی هستند که به حکم قانون تحریف یافته مسیح (ع) طلاق را ممنوع می شمردند و قانوناً همسر یکدیگرند ولی جدا از همدیگر زندگی کرده و حتی هر کدام برای خود همسری غیر رسمی انتخاب کرده اند.

گاهی بعضی از ازدواج ها در تأثیر پذیری از همدیگر صورت می گیرد زن مرد را می بیند و مرد زن را و همدیگر را پسند می کنند و ازدواج صورت می گیرد ولی بعد از ازدواج موارد و مشکلی پیش می آید که زن از مرد و مرد از زن بدش می آید یا یکی از زوجین از یکدیگرشان بدش می آید.

آیا درست است که باز هم فکر کنیم که این دو تا، تا آخر عمر با این حالت تفر و کراهت زندگی نمایند؟ اصل ازدواج و تشکیل خانواده برای کمال فکری و معنوی و آرامش روحی است این چه آرامش روحی است در خانه ای که زن از مرد و مرد از زن بدش می آید. لذا می بینیم که پاپ از واتیکان به تمام نقاط دنیا و کنیسه ها و جامعه مسیحیت مجبور

حلیت طلاق را صادر می کند برای اینکه پاپ و جامعه مسیحیت می بیند فسادى که به سبب تحریم طلاق بوجود آمده بیشتر است از فسادى که بسبب مجوز طلاق بوجود می آید و قتی که ما می بینیم جامعه مسیحیت قدم به قدم در مسیر اسلام حرکت می کند و بر ما است که اسلام مان را عزیز و محترم بدانیم.

و این مکتب اسلام ساخته و فرستاده خداوند یکتاست که به ما عزت داده است و ساخته هیچ شخصی دیگری نیست تا بگوئیم از روی هوا و هوس است یا عقل او ناقص است. خداوند متعال هر چیزی را که برای ما به عنوان حلال و حرام وضع کرده است برای سعادت و ترقی ما انسانهاست و ما هم حق مخالفت نداریم و بر ماست تمام قوانین و مقررات اسلام را به نحو کلی و جزئی قدم به قدم محترم بشماریم و بدان عمل کنیم.^(۱)

بنابراین اصل مسئله طلاق یک اصل ضروری است اما ضرورتی که باید به حداقل ممکن تقلیل یابد و تا آنجا که زاهی برای ادامه زوجیت ممکن است، کسی سراغ آن نرود. به همین دلیل در روایات اسلام شدیداً از طلاق مذمت گردیده و به عنوان مبعوضترین حلال‌ها از آن یاد شده است. چنانکه در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می خوانیم:

«ما من شیء الی الله عزوجل من بیت یخرب من الاسلام با الفرقه»^(۲) یعنی هیچ عملی نزد خداوند متعال منفورتر از این نیست که اساس خانه‌ای در اسلام با جدائی (یعنی طلاق) ویران گردد.

در حدیثی دیگری از امام صادق (ع) می خوانیم «ما من شیء مما احله الله البغض الیه من الطلاق»^(۳) یعنی نزد خداوند از کارهای حلال هیچ چیزی مبعوضتر و بدتر از طلاق نیست.

۱- شیخ محمد السعراوی، فتاوی النساء، بیروت، صیدا، مکتبه العصریه للطباعة والنشر، ۱۴۲۴ق، ص ۱۵۶.

۲- محمد بن الحسن، حر عاملی، وسائل الشیعه، تهران، المکتبه الاسلامیه، ۱۳۷۸ق، ج ۱۵، کتاب الطلاق، ص ۲۶۷.

۳- محمد بن الحسن، حر عاملی، وسائل الشیعه، بیروت، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، ۱۴۱۳، ج ۱۵، کتاب الطلاق، ص ۸.

یا در حدیث دیگری از رسول اکرم صلی الله علیه و آله وسلم می خوانیم که فرمود: ازدواج کنید و طلاق ندهید که طلاق عرش خدا را به لرزه در می آورد.

با توجه به این مسائل تصمیم گرفتم که این مسئله مهم و فراگیر در جامعه (خلع و مبارات) را مورد تحقیق و بررسی قرار دهم تا شاید قدمی هر چند کوچکی جهت شناسائی و یا حل این مشکل بردارم بنابراین در ابتدا واژه‌های کلیدی بحث و اهمیت ازدواج و خانواده در اسلام و دیگر ادیان و نکوهش جدائی طلاق در اسلام و دیگر ادیان و حکمیت در فقه خانواده و تدابیر اسلام برای پیشگیری از طلاق را بطور مختصر و گذرا مورد بررسی قرار داده شده و سپس به بحث اصلی تحقیق (خلع و مبارات در فقه اسلامی و حقوق مدنی) پرداخته شده است امید است مورد عنایت حضرت حق جل جلاله و ولی برحقش حضرت صاحب الامر (عج) قرار گرفته تا بتوانم وظیفه خویش را به نحو شایسته بانجام برسانم. انشاء الله.

فصل اول: کلیات

تبيين موضوع

در فقه اسلامی عقد نکاح به عنوان یک عقد لازم به شمار می‌رود. وزوال آن یا به فسح است یا طلاق که هر یک شرایط احکام خاص خود را دارد. طلاق در مجموع به دو قسم رجعی و بائن تقسیم می‌شود. خلع و مبارات دو قسم از اقسام طلاق بائن است که بخاطر مشابهت‌هایی که باهم دارند نوعاً در کنارهم مطرح و بحث می‌شود. لازم به تأمل است در خلع و مبارات یکی از اساسی‌ترین شرط نفرت و کراهت می‌باشد که اگر نفرت و کراهت از جانب زن بوده و خواهان جدائی باشد موضوع طلاق خلع است. و اگر نفرت و بی‌زاری طرفینی (یعنی از ناحیه زوجین) باشد موضوع مبارات است که در آینده به وجه اختلاف این دو نیز خواهیم پرداخت.

سابقه و ضرورت بحث

سابقه موضوع خلع و مبارات و طرح آن در متون اسلامی شریعت به قرآن و سنت بر می‌گردد. و به تبع آن فقهاء اسلامی از همان دوره های نخست فقه اسلامی به این موضوع پرداخته اند. و به موازات سائر مباحث و مسائل فقهی طهارت و صلوات و عبادات و عقود و ایقاعات از جمله نکاح مسئله طلاق و اقسام آن از جمله خلع و مبارات و احکام کلی و جزئی آن را بر اساس مبانی فقهی خویش به بحث گذارده است. فریقین (عامه و خاصه) نیز در دوره های مختلف بعداً به این امر ادامه داده و اهتمام ورزیده اند. در دهه های اخیر که موضوع حقوق با گرایش های مختلف مورد توجه قرار گرفته است لازم و ضروری است به آراء حقوق دانان کشورهای اسلامی مراجعه نموده و نظریات آنان نیز در مبحث حقوقی این بایان نامه در مورد

خلع و مبارات منعکس گردد.

چون مسائل فقهی و حقوقی در شرایط کنونی در محاکم قضائی و خانواده جایگاه خاصی برای خود باز نموده و از اهمیت بالایی برخوردار است لذا توجه این دو بخش (فقهی و حقوقی) لازم و ضروری بنظر میرسد.

روش تحقیق

روش تحقیق جهت گردآوری این نوشتار «خلع و مبارات در فقه اسلامی و حقوق مدنی» کتابخانه‌ای بوده که ابتدا به آیات و روایات استناد نموده و علاوه بر آن منابع شیعی و سنی و کتب حقوقی بعضی از کشورها، نیز مورد استفاده و بهره برداری قرار گرفته است اما محور اصلی این پایان نامه بر اساس فقه امامیه اثنی عشریه می باشد و کتبی چون مبسوط و خلاف شیخ طوسی شرائع محقق حلی مسالک الافهام والروضته البهیة شهیدثانی جواهرالکلام و حدائق الناضرة و... اصل محور بحث بوده و در کنار آنها از کتب عامه چون مبسوط سرخسی و مغنی ابن قدامه الام، امام شافعی‌ها المحلي ابن حزم الفقه علی المذاهب الاربعه جزیری و دهها منابع فقهی و حقوقی دیگر مورد بحث و بررسی قرار گرفته از آراء مخالف و موافق فقهاء عامه جهت پربار شدن این کتاب مورد نقل و بررسی قرار می گیرد که این کتاب دارای یک چکیده و مقدمه و شش فصل می باشد.

با مراجعه به منابع و فیش برداری مطالب مورد نظر و تکمیل هر فصل به تدوین آن پرداخته درنهایت از اساتید محترم راهنما و مشاور نظر خواهی و باز بینی بعمل آمده است.

محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق

لازم به یادآوری است که جهت تدوین این پایان نامه وقت بنده محدود بوده و از وقت لازم که برای یک پایان نامه معمولاً داده می شود برخوردار نبودم. اگر چه فرم احتمالی این پایان نامه در تاریخ ۱۳۸۳/۶/۳۰ مورد تصویب گروه فقه و اصول قرار گرفت و به بنده نیز ابلاغ گردید.